

Kaare Espolin Johnson

- erindringens billeddikter

Av Bjørn Tore Pedersen

Han snakket så varmt om barndommen siste gangen jeg besøkte hans hjem i von Øtkens vei på Ljan i Oslo. Det var noen måneder før han døde. Han snakket om Jarfjord og om eventyrlandet der nord, hvor han vandret over grensen til Russland en vårkveld for lenge, lenge siden sammen med sin fetter Einar. Om hvordan han la hemmelige papirlapper i steinvarder med bønn til Djengis Kahn om å få være med den mektige hærfører innover de endeløse viddene. En episode som senere ble til «Fylgje» (Vårnatt). Et betagende stykke bildende kunst, der to gutter vandrer over vidda, mens reinmosen lyser underlig i vårlyset. Kaare Espolin Johnson ville så gjerne tilbake dit. Til Øst-Finnmark med de hvitgrønne, endeløse viddene, til de mange små bekkene under bjerkeskogenes hviskende sus.

Lyset

Han snakket om lyset, - intet var for ham mer vidunderlig enn Finnmarklyset. Dette skyggeløse lyset fra mars til oktober, med så store kontraster til den svarte vinternatta, til havet og stormene. Og som den store menneskevennen han var, snakket han om menneskene, de gavmilde og hardt prøvede menneskene i dette kontrastrike grenselandet.

Kaare Espolin Johnson var født i Surnadal på Nordmøre den 12. mars 1907. Slekten på farsiden kommer fra Island, fra gården Esphole i Eyarfjardar på Nordøstlandet. Som liten gutt ble Kaare meget fortalt om Esphole og han drømte ofte om sagaøya der ute i havet. I 1940 lagde han bildet «Tipp-tipp-oldefars gård» ut av sine drømmer og visjoner.

Øst-Finnmark

Knapt to år gammel flyttet han til Øst-Finnmark. Han ble boende hos sin morfar på lensmannsgården Kveldro i Jarfjorden det første året, før familien kunne samles i ei hjørneleilighet i Havnegaten i Vadsø.

En koselig og mangfoldets småby var Vadsø på denne tiden, hvor menneskene livnærte seg av havet og jorda. Et yrende liv med brekende sauer, rautende kyr og hoiende fiskere som kom på land med grøde til så mange, gjorde inntrykk på Kaare. Og fra andre siden av grensen kom skjeggprydete russere som byttet til seg fisk med korn. De sang fremmede arier med dype bassrøster som klang vakkert utover den lune Varangerhalvøya. Somrene tilbragte Kaare Espolin Johnson inne i Jarfjordens trygge og varme omgivelser på bestefars gård. Han begynte tidlig å tegne, - båter og trær og mennesker som ble til under hans følsomme små hender. Han tegnet detaljer, av små oppdagelser han hadde gjort. Ofte ante han mer enn han så, nærsynt som han var.

Avskjed med livet

I oppveksten måtte han ta farvel med sitt kjære Finnmark. For Kaare Espolin Johnson var det som å ta avskjed med livet. Man skal ikke flytte på barn, jeg hadde vanskelig for å slutte meg til noen senere, erindret han. Familien John-

Kaare Espolin Johnson i stua i sitt kjære sommersted i Osen i Kabelvåg sommeren 1983. Foto: Kjell Ove Storvik.

son flyttet til Bodø, hvor faren var utnevnt til politimester.

Kaare begynte på middelskole. Noe skolelys var han ikke. I regnebøkene hans var det alltid båter på opprørt hav og ærfugler som søkte ly. Så hadde han da heller ingen interesse for tall og algebra. Mest hjemme følte han seg i den mektige nordlandsnaturen. Fra moloen så og hørte han fiskeskøytenes dunke avsted mot Lofoten, alvelandet som han skimtet så vidt der ute i havdisen, bak sine kikkertsterke brilleglass (minus 8).

Grunnlaget

En stormfull vinterkveld opplevde han at hele Bodø ble mørklagt. I flammen fra et stearinlys sotla han et hvitt papir svart. Med ei stoppenål han lånte av sin mor, skrapte han fram natur og mennesker i det sotlagte papiret. Han risset lyset

ut av det svarte, - det skimrende lyset. Denne mørklagte vinterkvelden skapte han noe av grunnlaget for det som ble hans særegne teknikk og som skulle gjøre ham til en av våre betydeligste billedkunstnere.

I 1927 flyttet familien Johnson til Oslo. Kaare var fast bestemt på å bli billedkunstner. Han ble tatt opp som elev ved Tegneskolen og senere ved Kunst-akademiet under Axel Revold og Half-dan Strom. I denne tiden var det at han fikk innpass som illustratør i Arbeidermagasinet. Denne kulturinstitusjonen av et ukemagasin, som folk fikk mer vett og forstand av å lese, - i motsetning til det som senere kom på bladmarkedet.

oppgaven fikk noe personlig og betydelig over seg under hans hender. De stemningsrike Magasin-tegningene han leverte, hadde en sjel-

Utsikt mot Vågakallen. I forgrunnen Galleri Espolin i Storvågan, Kabelvåg. Foto: Kjell Ove Storvik.

den styrke av med-delelseskraft og skjønnhetsglede. Det var noe i dem som gjorde at de tonet i en lenge etter at selve synsinntrykket var borte.

Arbeidermagasinet

I Magasinet fikk flere av våre store forfattere og billedkunstnere sine gjennombrudd. Her hadde Rudolf Nilsen noen av sine vakreste dikt på trykk, hit kom Tor Jonsson, Alf Prøysen og Arnulf Øverland. Erttertiden skulle aldri oppleve noe lignende, og gjennom Magasinet utviklet Kaare Espolin Johnson sin egen stil som billedkunstner. Selv den minste oppgaven fikk noe personlig og betydelig over seg under hans hender. De stemningsrike Magasin-tegningene han leverte, hadde en sjelden styrke av meddelelseskraft og skjønnhetsglede. Det var noe i dem som gjorde at de tonet i en lenge etter at selve synsinntrykket var borte.

Ba

I 1933 giftet han seg med Ba. Hun var fra Helgeland, - nordfra som han selv. Begge hadde de lengselen i seg og de kunne se ærfuglene når de lukket øynene. For Kaare ble Ba ikke «bare» sin manns hustru, - hun ble så meget mer. Hans sekretær, hans kasserer og hans praktiske veileder. En trofast livsledsagerske som aldri tvilte på sin manns evner som billedkunstner. Hun visste at han kom til å nå langt, men ofte var det hun som måtte gå i forveien og markedsføre hans talent.

I de magre og harde 30-årene levde de fra hånd til munn, bokstavelig talt. Det var smått med penger og husrom, men har man lite, klarer man seg med lite. Kaare hadde truffet noen kunstnere fra Telemark under studietiden, som snakket varmt om naturen der vest.

Telemark

Så tok de sykkelen fatt, Kaare og Ba og tilbragte somrene i de vakre og bratte telemarkske dalførene. Det var i ei tid ifølge Kaare hvor morgenrøden var dobbelt så varm og hvert minste løvsprett ble lagt merke til. - Hvor er poesien blant dagens unge kunne han undres flere tiår etter.

Telemarksomrene ga inspirasjon til flere av hans mest kjente bilder, - «Den hvite hesten», «Piken med grammofonen», «Gutten og skyen», «Lørdagskveld i Romedal» og «Vår i Telemark». Erindringens bilder, full av kjærlighet og lengsel.

Lofoten

Men aller mest gikk hans lengsel nordover og i 1951 kom han til Svolvær. Lofotbesøket dette året innvarslet en ny epoke i hans liv. Han fikk oppleve Røst med de trolske Nykene og han gamle Peder som rodde fire timer hver vei over det åpne og lunefulle Røsthavet, med høy til sauen sin.

Det store gjennombruddet som billedkunstner kom med dekorasjonsoppgavene ombord i jarlene Ragnvald og Harald. I snart 40 år har disse hurtigruteskipene seilt mellom Bergen og Kirkenes, hvor «Juksafiskere», «Helgeland», «Peter Dass», «Fylgje», «Roerne», «De gamle menn», «Mor og sønn i storm» (Savn) og «Nykene» er betraktet og beundret av titusener av passasjerer.

Grenselandet

I 1964 fikk han i oppgave å utsmykke Sør-Varanger politikammer i Kirkenes med «Grenselandet». Et flere meter stort stykke kunst utført i blandingsteknikk, hvor han lar barndomslandet der nord åpenbare seg.

Det første store oppdraget som bokillustratør fikk Kaare Espolin Johnson med «Vett og uvet» som utkom i 1942, hvor «Gutten med konkylie» pryder omslaget. Et bilde fylt av lengsel og håp. 25 år etter illustrerte han «Ringelihorn og andre eventyr» til Regine Normann og i 1972 fikk vi oppleve hans mektige illustrasjoner til

Johan Bojers «Den siste viking». En sjelden folkegave.

Galleri Espolin

Det skulle ta over ti år fra Kaare Espolin Johnson skrev brevet til Vågan kommune, hvor han tilbød et 40-talls av sine bilder, til Galleri Espolin ble bygget. I juni 1992 ble galleriet åpnet. For Kaare var det en gammel drøm som gikk i oppfyllelse. Bildene hans var kommet hjem, bare noen steinkast fra hans kjære sommersted i Altervågosen.

— Hør, sa han da jeg siste gangen besøkte hans hjem i Oslo, - skal vi ikke reise nordover til Finnmark med «Harald Jarl». Jeg har noe ugjort der oppe, tenk hvilken reise det kunne bli. Beslutningen var tatt. For ham var dette selve livet, - å være på reise. Å være underveis, som bildene hans så sterkt preges av.

Ugjort

Men den klangfulle nordlandsstemmen hans var ikke lenger så glødende. Den avslørte en smule vemod, og det skulle vise seg å bli med drømmen. Vissheten om at døden langsomt var i ferd med å innhente ham, gjorde den lange reisen nordover umulig. Hans tid var snart inne.

- Når jeg er borte, vet jeg mer enn dere, var noe av det siste han sa før han sovnet stille inn den 16. august 1994, 87 år gammel. En høy alder vil nok mange si, men å forsone seg med tanken på hans bortgang var ikke enkelt for oss som satt igjen med savnet etter et stort og usedvanlig medmenneske, med røtter helt tilbake til Njåls saga.

Begravelsen fant sted fra Nordstrand kirke den 24. august. Mange møtte fram for å ta avskjed med Kaare Espolin Johnson. De sang «Alltid freidig når du går», «Å leva, det er å elska» og «Herre Gud, ditt dyre navn og ære».

Tro på livet

Et streiftog gjennom Kaare Espolin Johnsons bilder blir en reise i ei tid som ingen andre bil-

ledkunstnere har maktet å gjenskape. Om flere av bildene hans bærer preg av aldri så mye slit, mørke og armod, så utstråler de en menneskelig varme, en sjelden indre styrke og tro. Kaare Espolin Johnson trodde på livet, og han levde i vissheten om at livets tragedie ikke er døden, men det som måtte dø i oss mens vi lever. Han trodde på livet.

Musikken

Musikken var en av hans sterkeste inspirasjonskilder. Ofte minnet han meg om dens betydning, - at det er musikken som gir oss mennesker balanse. I sene kveldstimer kunne vi samtale om livets mysterier og lytte til tonene av Beethovens mektige «Eroica», Mahlers uimotståelige 5. og den aldeles vakre andresatsen i Schuberts store c-durkvintett, mens «Himmelskipet» seilte sakte forbi der ute et sted, og natten gikk langsomt mot dag.

Sine egne stier

Han skapte sin egen kunst, på tvers av alle retninger innen billedkunsten. Han tråkket opp sine egne stier, der ingen andre før hadde satt sin fot.

Kaare Espolin Johnson inntar en særstilling i norsk billedkunst. I kraft av sitt dårlige syn og sin følsomhet for naturen og menneskene, lot han lyset stige ut av mørket. Det skimrende lyset, ved hjelp av stoppenål, barberblad og tannbørste. Han Espolin er borte nå, borte fra denne jorden. Men ånden hans rusler fortsatt like stødig over landet her nordpå. Overalt der havbåra bryt, i dragsuget langs Nykenes fot, under Vågakallens mektige neve, midt i blant oss alle sammen. Legg derfor øret til konkylien, og du vil høre åretakene fra «Peder på Røsthavet», «Roerne», «Himmelskipet».

«Hjem til Vågar». I solgangsbrisen kommer fembøringene hjem til Vågar. Bak ligger Lofot-fellene, og mektig ruver Vågakallen i soldisen. Vågar het det første urbane senteret i Nord-Norge. Det stammer fra middelalderen og graves nå frem i området rundt galleriet. Det var et livlig handelssted. Interessante funn er gjort, og det vil foretas arkeologiske utgravninger i flere år fremover. Båtene den gang hadde stor likhet med de to fembøringene fra nyere tid som er på bildet. Foto: Kjell Ove Storvik.

«Espehole». Når jeg i min barndom drømte om tipp-tippoldefars gård på Island, ble det ofte slik: Det var sommerfest på «Espehole», besøk av venner, hester og fugler fra havet. I ildhuset står en kvinne i røk og damp, hun lager maten. I gjestehuset ståker mannfolkene med sitt, skjenker seg mjød, skåler og avlegger brageløfter. Verten er konge, og til venstre er to glade i hverandre. I røken fra ildhuset skinner Nordstjernen klart og ensomt, det er sommernatt, og midnattsolen er gyllenrød. Jeg er lykkelig over at bildene fikk sitt hjem her i galleriet som en gjendiktning av husene i Vágar og gården på Island. Foto: Dag Alveng.

«Juksafiskere». Never og lovtter til værs i hissige tak, gammelkara er ivrige, - her skal det bli fesk. Og hvorfor kan ikke båtene ligge så nær hverandre at praten kan gå? Foto: Dag Alveng.

«Fylgje». To gutter går en vårnatt mot grensen. Månen langt inne i Russland speiler seg av i vann og bekkefar. Selv den minste pytt skjult i myr og mose får sin lille lyststjerne. Guttene er venner på vandring med hvert sitt mål, hvert sitt sinn. Den mørke ser ned, finner mening i lyng og pors. Den lyse har sin drøm. Våren og håpet er over ham.
Foto: Dag Alvang.

«Piken med grammfonen». Jeg kom en gang til en liten gard i Telemark. I våningshuset satt en ung, vakker pike, på bordet stod en gammel grammfon med en uhyre, grønn trakt. Nesten like stor var flokken av geranier som bøyet seg bak pikens mørke hode. Piken hadde en kjæreste langt borte i sneffellene. Det var ikke ofte han kom for å besøke henne, og hver gang han måtte tilbake, var grammfonen hennes gode venn. Når hun spilte sin kjæreste plate, fulgte hun i tankene ømt de vinterblå skisporene hans. Foto: Kjell Ove Storvik.

«Grenselandet». Det var i min lykkelige barndoms Eventyrland. I Øst-Finnmark ligger det, på sydsiden av Varangerfjorden. Her går havet i stiv kuling fra nord mot land, der reinmosen dekker de milevide viddene. Innover i bildet ligger Russland. I forgrunnen er den lille gresk-katolske kirken Boris Gleb ved grenseelven Pasvik, og til venstre over fossen står min søster og jeg som barn i bestefars skog. I de kalde, klare vinterkveldene med nordlys og stjerner kunne vi, når vinddraget kom fra sydvest, høre alle sølvklokkene i kirken. Om sommeren lå det merkelige finnmarkslyset over oss. Foto: Dag Alveng.

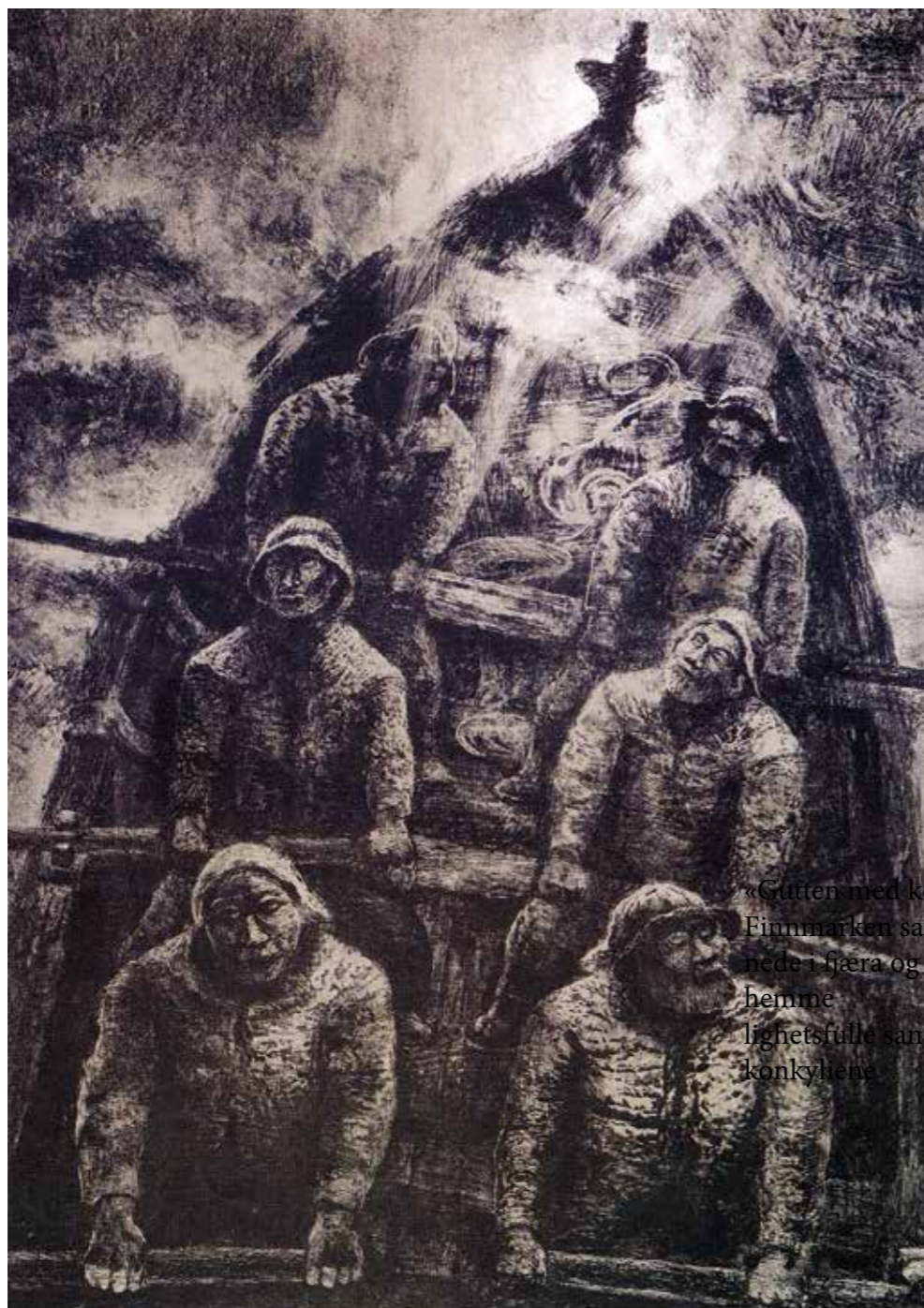
«Lysbroen». Lyset som budbringer er den innerste tanken i dette bildet. Gjennom skylaget siger halvlyset ned mot det lyse båtlaget. Det er kommet opp fra sjødypet for å minne oss om alle de fiskerne som fant sin grav i havet i de mange forlisene på Vestfjorden opp gjennom tidene. I den mørke båten arbeides det, ofte under harde vilkår, men gjenskinnet av lyset når også ned . til dem. Foto: Dag Alveng.

«Den hvite besten». Den som ser gjennom hestegrimen en jonsoknatt, ser huldra, sier de i Telemark.
Foto: Dag Alveng.

«Petter Dass». Da jeg laget dette bildet av Nordlands elskede dikterprest, tenkte jeg på solsiden ved hans lange reiser i sitt prestegjeld. En deilig sommerdag langs Helgelands kyst. Et truende tordenvær til høyre, men «han Petter» sitter trygt og godt. Han har regnbuen over seg og beretter for rorskarene. Foto: Dag Alveng.

«Gutten med konkylie». I Finnmarken satt vi barn ofte nede i fjæra og lyttet til den hemmelighetsfulle sangen inne fra konkylie.

«Himmelskipet». Inspirasjonen fikk jeg da jeg leste Harry Martinsons bok om menneskeheten som forlater en ødelagt Moder Jord i et romskip. For meg var det naturlig å bruke et skip som symbol på «Aniara». Foto: Dag Alveng.

«Gutten med konkylie». I Finnmarken satt vi barn ofte nede i fjæra og lyttet til den hemmelighetsfulle sangen inne fra konkylie. Foto: Dag Alveng.